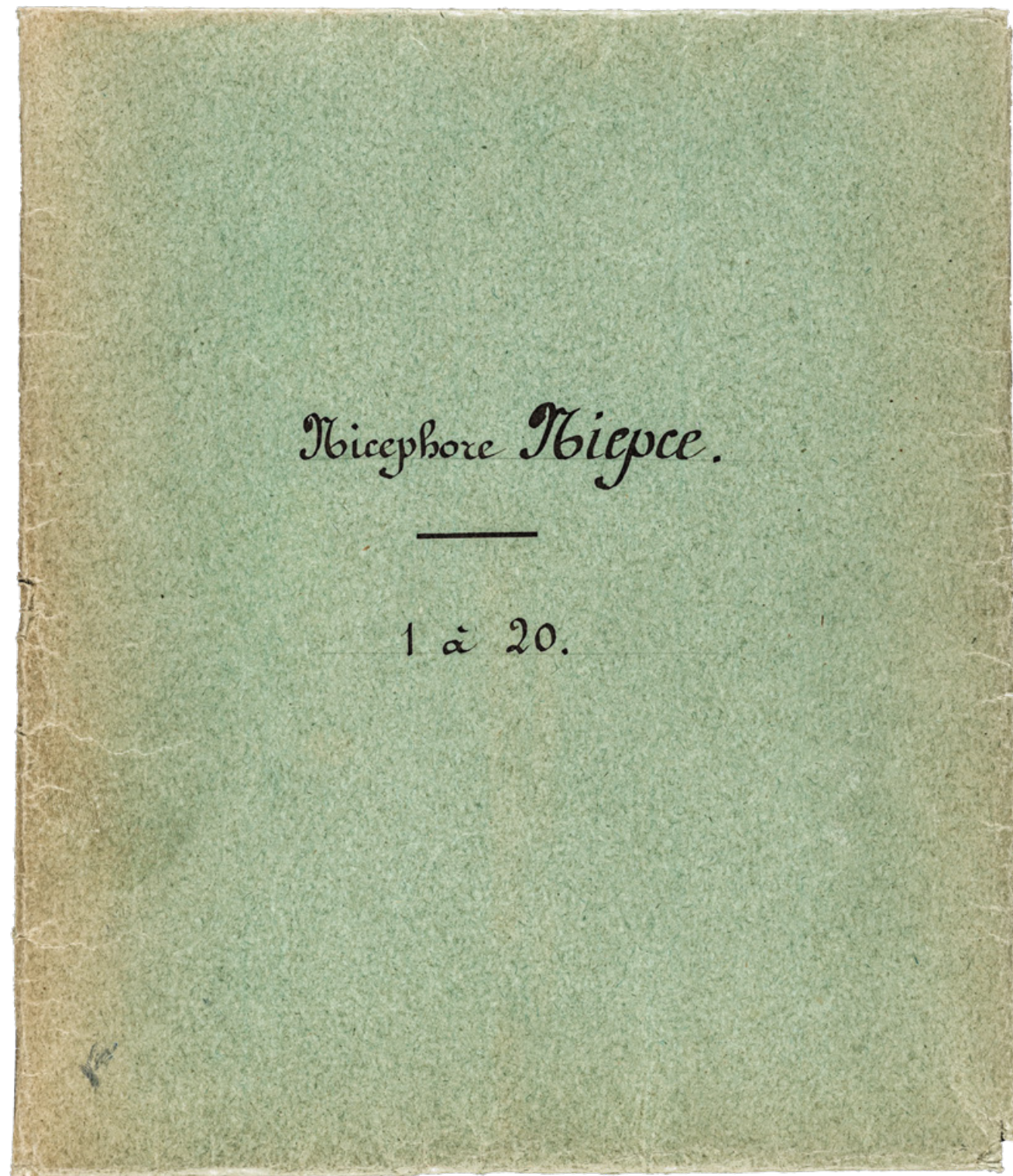

Sarkantyú Illés

://: Látensek¹

Nicéphore Niépce-ről

Itt, a budapesti Műcsarnokban,
„Az Utak és útkereszteződések / III. Fotóművészeti Nemzeti Szalon 2026”
keretében bemutatott anyag egy folyamatban lévő projekt pillanatképe.

S. I.

¹ A „látens” szó többes számban a francia „latente” (látens), illetve „l’attente” (várakozás) szavak hangzásbeli közelségére játszik rá. A címben ez a többértelműség az expozíciós idő alatti várakozást, a képi lenyomat kialakulását a fényérzékeny hordozón, valamint egy még láthatatlan, de bekövetkezésre váró jelenlétet hoz játékba.

Sarkantyu Illés

://: **Látensek**¹

Joseph Nicéphore Niépce 1765. március 7-én született Chalon-sur-Saône-ban.

A kép előtti kép

Keresztnevét áthatja a képekhez kapcsolódó történelem: I. Szent Niképhorosz (758–828) Konstantinápoly pátriárkája volt, a bizánci ikonodúlia alakja, aki szembeszállt a képrombolással. V. Leó örmény császár bírálataira az *Antirrhétiques* című vitairatában válaszolt.

Azt vallotta, hogy a képmásnak adott tisztelet Istennek szól: a teremő lény imádásával egyenő. Nem pusztán a képet védte – ott volt mögötte az a hit is, hogy az anyag az isteni közvetítése lehet.

Bár életében elutasították, az ortodoxia 843-as diadala igazságot szolgáltatott teológiai és spirituális intelligenciájának. I. Niképhorosznak köszönhetően a kép mindenki számára hozzáférhetővé teszi a Biblia tanításait. Anélkül, hogy tudná, hasonló sors vár újszülöttünkre Burgundiában, ahol a lakosság 90%-a még mindig írástudatlan.

¹ A „látens” szó többes számban a francia „latente” (látens), illetve „l’attente” (várakozás) szavak hangzásbeli közelségére játszik rá. A címben ez a többértelműség az expozíciós idő alatti várakozást, a képi lenyomat kialakulását a fényérzékeny hordozón, valamint egy még láthatatlan, de bekövetkezésre váró jelenlétet hoz játékba.

Joseph Nicéphore Niépce, *A Szent Család*. Részlet: a *gyermek Jézus*, 1826–1827, metszet [héliográfia fémen (ón–ólom ötvözet)], 26,7 × 19,8 cm. Nicéphore Niépce Múzeum (Chalon-sur-Saône), inv. MNN1975.149.2.8

A világ „barkácsolása”

Apjuk, Claude Niépce odaadásának, valamint a nevelőjüknek, Montangerand abbénak és a Chalon-sur-Saône-i Oratórium rend paptanárainak köszönhetően Nicéphore, testvérével, Claude-dal együtt gyors fejlődést tanúsít a nyelvekben, a tudományokban és az irodalomban.

A tanulással töltött gyermekkor intim családi körbe zárva zajlik. Szabadidejükben a két testvér az első darumodelljeit barkácsolja össze, kísérletezőkedvük pedig túlmutat az egyszerű mechanikai szenvedélyen.

Ebben a közegben formálódik kettejük elválaszthatatlan együttműködése.

Kódolt világ

Nicéphore egy ügyvéd, királyi tanácsos és a chalon-i letétek kezelőjének fiaként kódolt világba született, ahol az uralkodó iránti hűség és az erkölcsi szigor határozza meg a pályákat. Apja gondoskodik arról, hogy nevelését az oratoriánusok végezzék, akiket gyakran szabadgondolkodással vádoltak, szemben az akkoriban általános jezsuita tanítással.

Ez az erkölcsi szigort és intellektuális ambíciót ötvöző keret táplálja tudományos kíváncsiságát és független szellemét. A kor társadalmi logikája Nicéphore számára egy tekintélyes és befolyásos pályát jelöl ki: a papi hivatást. Így egy ideig felügyelői tisztséget tölt be az angers-i, majd a troyes-i kollégiumban.

Fegyelem a káoszban

Az 1790-es antikongregacionalista hullám az Oratórium és kollégiumainak megszüntetéséhez vezet. Nicéphore 1792. május 10-én úgy dönt, hogy csatlakozik a forradalmi hadsereghez, a 42. gyalogezred (korábban Angoumois) alhadnagyaként. 1793-ban részt vesz a Szárd Királyság elleni cagliari hadjáratban. A 83. félbrigád hadnagyként előléptetve embereket vezet, rohamokat indít, megtapasztalja a harc káoszát, és megismeri a vereséget. Ez a tapasztalat a fegyelem, a stratégia és a tüzérség műszaki fizikájának gyakorlata felé irányítja, különösen az ágyúk gyors mozgatása, a röppályák számítása és a robbanás szabályozása terén.

Fig. 1: Illusztráció az *Essai sur l'électricité des corps* című műből, M. l'abbé Nollet, Francia Királyi Tudományos Akadémia, 2. kiadás, 1765. BnF Gallica (a Francia Nemzeti Könyvtár digitális gyűjteménye)

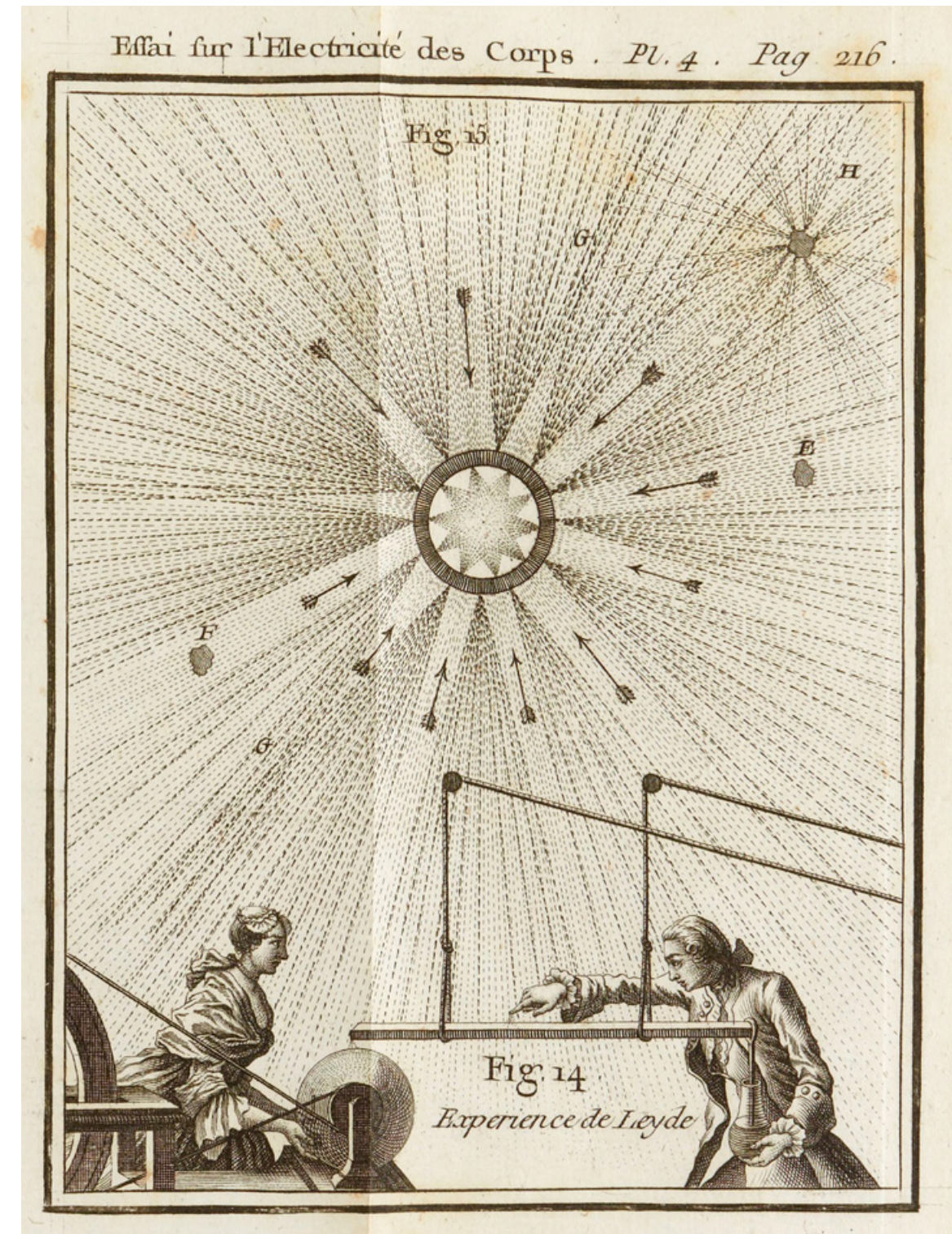

Fig. 2: Ismeretlen alkotó, *Misslungener Angriff der Franzosen gegen Sardinien* („A franciák sikertelen támadása Szardínia ellen”), rézkarc, 24 × 34,5 cm, 1793. Cagliari francia bombázása a szardíniai francia expedíció idején. Kiadó: P. I. Fill (A. V. [Augusta Vindelicorum]). BnF Gallica

Feddhetetlenné válni

A hadseregbe való belépés nem csupán ideológiai választás. Családja, amely az ancien régime-hez kötődik, meggyengül, és a forradalmárok gyanúval kezelik. Lépése a polgári lojalitás gesztusának is tekinthető: így válik feddhetetlenné ott, ahol a tétlenség ellenségességnek számít. A Köztársaság védelméhez fűződő előnyökön túl Nicéphore számára ez egyben kíváncsisága, gyakorlati érzéke és a komplexitás kezelésére való képessége kibontakozásának terepe is – mindazoké a tulajdonságoké, amelyek későbbi tudományos munkásságát is meghatározzák.

Mozgásban tanulni

1793-ban Nicéphore az olaszországi francia hadsereg olyan taktikai újításait ismeri meg, amelyek egyesítik a mozgékonyt és a stratégiát: a hagyományos, zárt harcrendet a koncentrált tüzérség, a pontosabb koordináció, a kezdeményezőkézség és a rugalmasság váltja fel. Bonaparte Napóleon és Thomas-Alexandre Dumas, a Forradalom katonai történetének két látványos pályafutása között halad előre. Szorgalmával és képességeivel vívja ki felettesei elismerését, és a vezérkar segédtisztjévé válik.

Másképp látni

Valószínűleg tifuszláz okozza a megbetegedését. Több hónapos kórházi kezelés után a fősebész ítélete egyértelmű: „Joseph Niépce [...] természeténél fogva annyira gyenge látással bír, hogy még a legközelebbi tárgyakat is csak nagy nehézségek árán tudja megkülönböztetni, sőt észlelni is.” Részleges vaksága véget vet katonai pályájának, megszakítva egy dicsőséggel kecsegtető pályát: 29 évesen leszerelik.

Ez a látáskárosodás vajon nem az érzékelési rend átbillenéséhez vezet, és egyben a láthatóhoz, valamint az annak észlelésére, rögzítésére szolgáló eszközökhöz fűződő viszony átszerveződéséhez?

Kötődés

Lábadozása hosszú és gyötrelmes. Nicéphore a bérlője, Roméro asszony gondoskodására szorul, különösen pedig a nyolc hónapja özvegy lánya, Agnès ápolja őt állandó figyelemmel. Fokozatosan egyre közelebb kerülnek egymáshoz.

A lány „valóban arra termett, hogy elbűvöljön: az átlagosnál magasabb termetű, szép, nagyon kecses, szellemes, tökéletes modorú és ritka eleganciájú”. 1794. augusztus 4-én Joseph-Nicéphore Niépce feleségül veszi Marie-Agnès Romérót.

A csatatértől a lelkiismeretek megítélése felé

A terrort követően, 1794 novemberében Nizza körzeti bizottságának tagja lesz, a még bizonytalan Köztársaság nem sokkal korábban annektált területén. Niépce ekkor egy olyan rendszer adminisztratív kiépítésében vesz részt, amely annak a világnak a bukásából született, amelyhez ő maga is tartozott. Így fordul a katonai tapasztalattól az adminisztráció, a harcok irányításától a lelkiismeretek megítélése felé.

Vajon ez az a fordulópont, amikor az ideológiai kérdéseket elhagyva a szervezés és az alkalmazkodás gyakorlata felé fordul?

A ház–laboratórium

A Nizza körüli zavargásoktól a házaspár Saint-Roch-ba vonul vissza, a város közelében fekvő vidéki béke szigetére. Nicéphore nagy öröme a tengeri utazásairól visszatért Claude újra csatlakozik a családhoz, amely hamarosan gyarapodik: az I. Köztársaság III. évében, Germinal hónap 15-én megszületik első gyermekük, aki a Jacques-Marie-Joseph-Isidore nevet kapja.

Isidore a család számára a mély, kölcsönösen megélt ragaszkodás tárgyává,

és a remény ígéretévé válik. Agnès és Nicéphore, csakúgy, mint Claude, egyformán gyengéd és mértéktartó szeretettel veszik körül.

A család békés hétköznapijaiban a Direktórium nehezen tudja érvényesíteni a hatalmát. Nizzában fegyveres bandák, a közeli dombokon pedig a Franciaországhoz csatolást ellenző barbets-ek fosztogatása tartja fenn a terrort.

Ebben a nyugtalan légkörben az otthonuk laboratóriummá válik. Claude és Nicéphore megfigyeléseket és kísérleteket folytat. Itt fogalmazzák meg először egy olyan hajtóerő elvét, amely képes egy hajót vitorlák és evezők nélkül mozgásba hozni. Egy másik, szerényebb találmány – a camera obscurával történő képrögzítés – szintén felbukkan a beszélgetéseikben. Kísérleteik – bár még befejezetlenek, de kézzelfoghatók – táplálják a kitartásukat és „éltetik azt a szent tüzet, amely hajtja őket”.

Egyensúlyban a bizonytalansággal

1799 januárjában Milánóban Nicéphore megpróbál belépni a napóleoni hadseregbe, de az Ausztria és szövetségesei elleni harc minden ilyen lépést bizonytalanná tesz. Paradox módon 1800-ban az osztrákok mellé áll, akik Nizza törékeny védelmét biztosítják: „Nizza szerencsétlen városának sokkal nagyobb bajoktól kellene szenvednie” – írja.

De Niépce gondolataiban gyakran visszatér az „Ubi bene, ibi patria” mondás („A haza ott van, ahol az ember jól érzi magát”), és makacsul újraéleszti a vágyat szülőföldje, Burgundia iránt.

Niépce édesanyja környezetében többen is kétségbe vonják a családi vagyoni kezelését. Ezért úgy dönt, hogy átadja az örökség haszonélvezetét. Ez a döntés reményt ad a régóta vágyott biztonságra. A francia-osztrák háborút lezáró, 1801 februárjában megkötött lunéville-i békeszerződés végre lehetővé teszi a visszatérést Chalonba. Claude és Nicéphore, Agnès és Isidore kíséretében, több mint egy évtized fájdalmas különválása után újra találkozhat édesanyjukkal és öccsükkel, Bernarddal.

Haladás vitorlák és evezők nélkül

1801 és 1806 között a Niépce fivérek kézbe veszik a családi birtokot, és vele a kukorica-, repce- és a Jambles környéki szőlőültetvény termelésének irányítását. Figyelmük azonban elsősorban találmányuk előrehaladására irányul: egy eddig ismeretlen, belső égésű hajómotorra.

Jouffroy d’Abbans (1751–1832) Pyroscaphe-ja, a gőzhajó továbbfejlesztett változata megnyitja a folyami közlekedés útját, a tűzérési robbanások eleven emléke

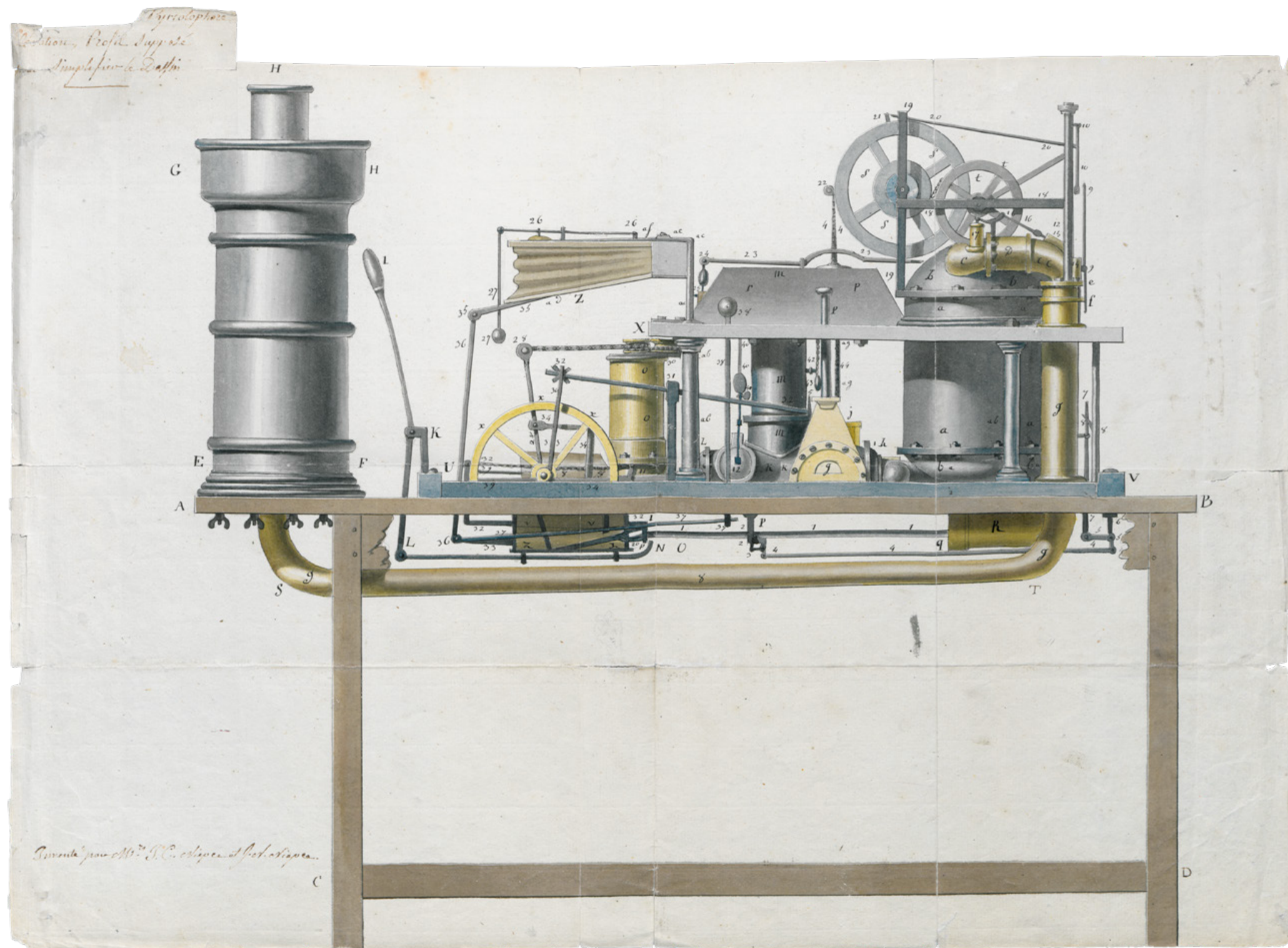

Fig. 3: Nicéphore Niépce, *Pyrèolophore* (tervrajz), Claude és Joseph Nicéphore Niépce testvérek szabadalma, 1807, *Pyrèolophore*, a tűz által kitágított levegő hajtóerejének elvén működő gép, amely különféle mechanikák működtetésére alkalmas. Institut national de la propriété industrielle (a Francia Szabadalmi Hivatal archívuma)

pedig feltár előttük egy alapelvet: az energia mechanikus mozgássá alakításának lehetőségét.

A robbanás feletti uralom

Egy ágyúban a robbanás a fémkamra által határolt és a cső által irányított energiát szabadít fel, amely pontosan löki ki a lövedéket. A Niépce fivérek motorjában ugyanez a logika érvényesül: a robbanás kitágítja a kamrában lévő levegőt, és a víz beszívásával, majd kilökésével biztosítja a meghajtást.

A 2,5 méteres kísérleti prototípus a Saône-on a sodrás sebességének majdnem kétszeresével halad felfelé, bizonyítva erejét és szabályosságát.

Itt a robbanás már nem kívülről érkezik: maguk hozzák létre és uralják, a lökéshullámot folyamatos és kontrollált mozgássá alakítva. A történelemben először a robbanás energiája közvetlenül hasznosítható hajtóerővé válik.

A világ első, folyamatos és gépies ciklusban működő motorja tíz éves szabadalmat kap, amelyet Bonaparte ad ki és hivatalosan 1807. július 20-án hagy jóvá.

Funkcióját pontosan leírva, Claude és Nicéphore *Pyréolophore*-nak nevezték el („pyr”: „tűz”; „éolo”: „szél”; „phore”: „hordozom”, „létrehozom”).

A *Pyréolophore* – melynek termodinamikai elvét Rudolf Diesel csak 1893-ban fogalmazta meg – továbbra is a két testvér fő törekvése maradt. Több volt, mint egy projekt: olyan hajtóerővé vált, amely önmagában igazolta tetemes költségeket igénylő ambícióikat.

A meg nem valósult találmány

„Ebben az időben sokkal inkább a dicsőség megszerzésére és nevük minél távolabbi utókorra való megőrzésére gondoltak, mintsem arra, hogy találmányaikból és munkáikból hasznot húzzanak; az anyagi érdek számukra teljesen másodlagos kérdésnek számított.”

A Birodalom idején a Niépce fivérek közhasznú projekteknek szentelik magukat, amelyek az innovációt és az ipari helyettesítést szolgálják. A hidrosztatikus szivattyú, amelyet a *machine de Marly* – a versailles-i kertek vízellátását biztosító hidraulikus rendszer – kiváltására kiírt pályázat keretében javasolnak, két vízoszlop egyensúlyán alapuló, folyamatos működésű mechanizmuson alapul. Javaslatukat azonban elutasítják, ami feltárja a császári pályázatok logikáját: más, összetettebb gépeket részesítenek előnyben.

Fig. 4: Yan Dargent, *Maison de campagne des Gras* (Gras vidéki háza), 1869. Nicéphore Niépce Múzeum

A hiány gazdasága

A Niépce fivérek a gyarmati erőforrások kiváltására irányuló felhívásra reagálva az importált indigó alternatívájaként a festőcsülleng (pastel) termesztésével kezdenek foglalkozni: vetés, betakarítás és a kék pigment kinyerése.

1814-ben a kontinentális zárlat – melyet Napóleon 1806-ban vezetett be Anglia gazdasági elszigetelésére – összeomlik. A brit csüllengimport tömegesen újraindul, és vállalkozásuk hirtelen elveszíti létjogosultságát.

Anyag és lenyomat

A litográfiát Senefelder találta fel 1796-ban Münchenben. Elképzelhető, hogy Nicéphore érdeklődése a nyomtatás és a sokszorosítható grafikai eljárások iránt Agnès-től is származhat, aki egy nyomdász családból jött, ám a litográfia akkor ragadja magával, amikor Franciaországban is alkalmazni kezdik.

1813-ban Nicéphore kísérletekbe fog metszetek és rajzok sokszorosítására, a litográfia mintájára: a chagnyi kőbányák köveit egy chalon-i kőfaragóval csiszoltatja meg, Isidore több rajzot készít, amelyeket Niépce egy saját maga által komponált lakkal von be, majd savval maratja őket.

Vajon ezek a kémiai műveletek nem rajzolják-e már ki azt az utat, amely végül a heliográfiához vezet?

Kényszerhelyzetben választani

Isidore 19 éves, amikor ismét kitör a háború Burgundiában. A Franciaország ellen szövetkezett nagyhatalmak – oroszok, poroszok, osztrákok – megszállják az országot. Keleten eléri Dole-t, Lons-le-Saunier-t, Louhans-t, Mâcont, Dijont, majd Auxonne-t, Saint-Jeant és végül Chalont. Nemcsak az adók emelkednek, de 1814-ben aszály is pusztítja a vidéket. I. Napóleon 1814 áprilisában lemond, XVIII. Lajos Franciaország királya lesz.

Isidore meglepő utat választ: a forradalom és a napóleoni birodalom idején katonailag aktív Niépce család 1814 júniusában a restauráció hadseregébe látja belépni gyermekét. A száznapos uralom idején – Napóleon visszatérésekor – leszerelik, így nem vesz részt a waterloo-i ütközetben.

Amikor Isidore azt fontolgatja, hogy otthagyja a hadsereget, Nicéphore a vállalt költségekre, a rendszeres jövedelem elvesztésére és a katonai szolgálat megszakításának kockázatára emlékezteti őt; amikor úgy dönt, hogy mégis marad, apja a presztízs és a társadalmi tisztelet előnyeit hangsúlyozza.

A gazdaság bevétele nem fedezi terveik költségeit. Környezetüktől kölcsönhöz folyamodnak.

Isidore 1815. november 1-jén ismét belép a hadseregbe.

Operatív magány

A Pyréolophore eladása ügyében, a szabadalom lejárta előtt Claude 1816-ban úgy dönt, hogy Párizsba utazik.

Isidore immár kötött pályán halad, így a Niépce családon belüli viszonyok felborulnak: Nicéphore átveszi a birtokok, a hozamok és az eladások irányítását, valamint az adminisztratív feladatokat. Ezzel párhuzamosan visszafogott modorban, figyelmesen és hűséges ragaszkodással kiterjedt levelezést folytat, állandó készenlétben arra, hogy szükség esetén az övéi segítségére siessen. Akarata ellenére a család tartóoszlopává válik.

A fény meghódítása

1816-ban Niépce 51 éves múlt. Tizenhét év van még hátra az életéből. Elhagyja Chalon-t, hogy visszatérjen a vidéki rezidencia termékeny nyugalmába, a Saint-Loup-de-Varennes-i Maison du Gras-ba. Elnyerte a szabadságot. Életét az Agnèsszel folytatott séták és beszélgetések keretezik, és immár egy teljes ház áll rendelkezésére – a tartós magány tere, az alkotói lét álma. Elindulhat a fény meghódítására.

Megkezdí a fényérzékenységgel kapcsolatos kutatásait – azt az ötletet, amely már 1793-ban, Cagliariiban Claude-dal közösen felmerült bennük –, egy 3,6 vagy 4 cm-es oldalhosszúságú miniatúr készülékkel, amely „mesterséges szemmel” van ellátva.

Miután a dobozt elhelyezte, leveszi a takarót, hogy a fény rajzolhasson. Mozdulatlanul, mereven figyeli a természetet, amelyről úgy véli, hogy rögzíthető.

Ezután óvatosan leül az eszköz közelébe helyezett székre.

Testét kiegyenesíti, lehunyja a szemét.

És vár.

://: Kikelés

A megdermedt burok magában hordozza a jövőbeli formát.

Folyékony és határozatlan anyaggal telítve már tartalmazza saját alapvető alkotóelemeit és azokat a merev burkokat, amelyekben a függelékek és a szervek majd elhelyezkednek.

Finom eszközök tárják fel a struktúrák és érzékszervek kezdeményeit, miközben egy krémes, zöldes és formátlan folyadék előkészíti a látószervet.

Az átlátszó burok alatt napról napra megfigyelhető a folyamat: a halvány tömeg kiszárad és tömörül, hogy pigmenteket, szőrszálakat és pikkelyeket hozzon létre. Peremek jelennek meg, vonalak vésődnek be, sötét vagy világos foltok bukkannak fel egymás után – a vörös, majd a zöld, a fekete, a fehér.

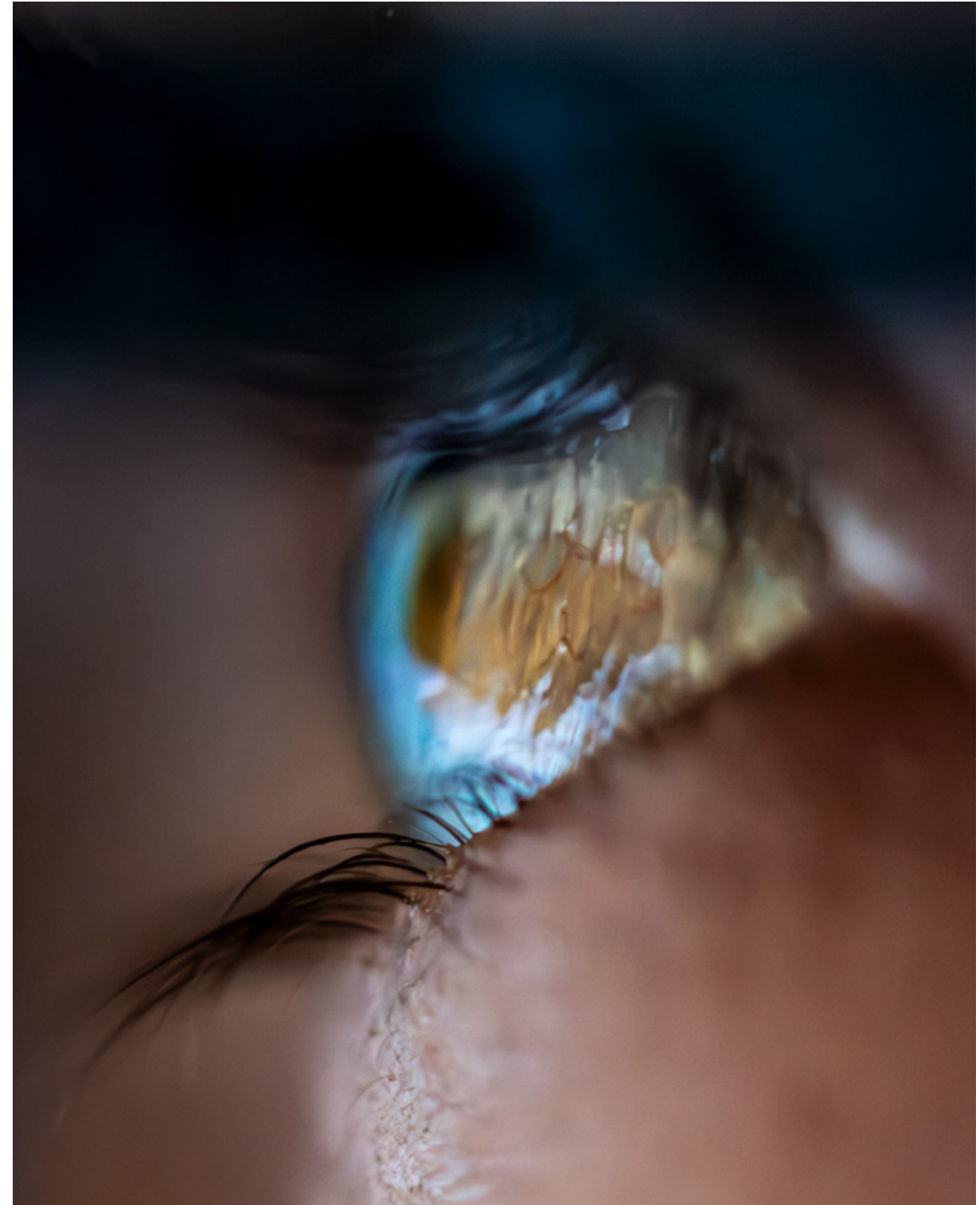
A bőr elvékonyodik egy folyadék hatására, olyan törékennyé válik, mint a selyempapír. Ezután a törzs megfeszül, megnyúlik és gyűrűkbe mélyül; a háti részen repedés nyílik, a mellkasi burok feltörik.

Vitorlái alatt Nicéphore áthatol a hasítékon.

← Az 1816-ban „point de vue”-ként szolgáló ablak, Maison du Gras, 2024, Saint-Loup-de-Varennnes

← Látens n°1, 2026

Szemlencse, 2026

://: Szövetség

Párbeszéd-töredékek apa és fia között

ISIDORE:

— Kedves apám, fel tudja mérni, mekkora hatása lehetne a népek sorsára ennek a különös felfedezésnek gépies és határok nélküli terjedése?

NICÉPHORE:

— Nézd, kedves Isidore, a mi felfedezésünk csakis a legfejlettebb eszközök támogatásával bontakozhat ki – nemcsak a birtokunkban lévőkkel, hanem azokkal is, amelyeket a jövő kínál nekünk.

NICÉPHORE:

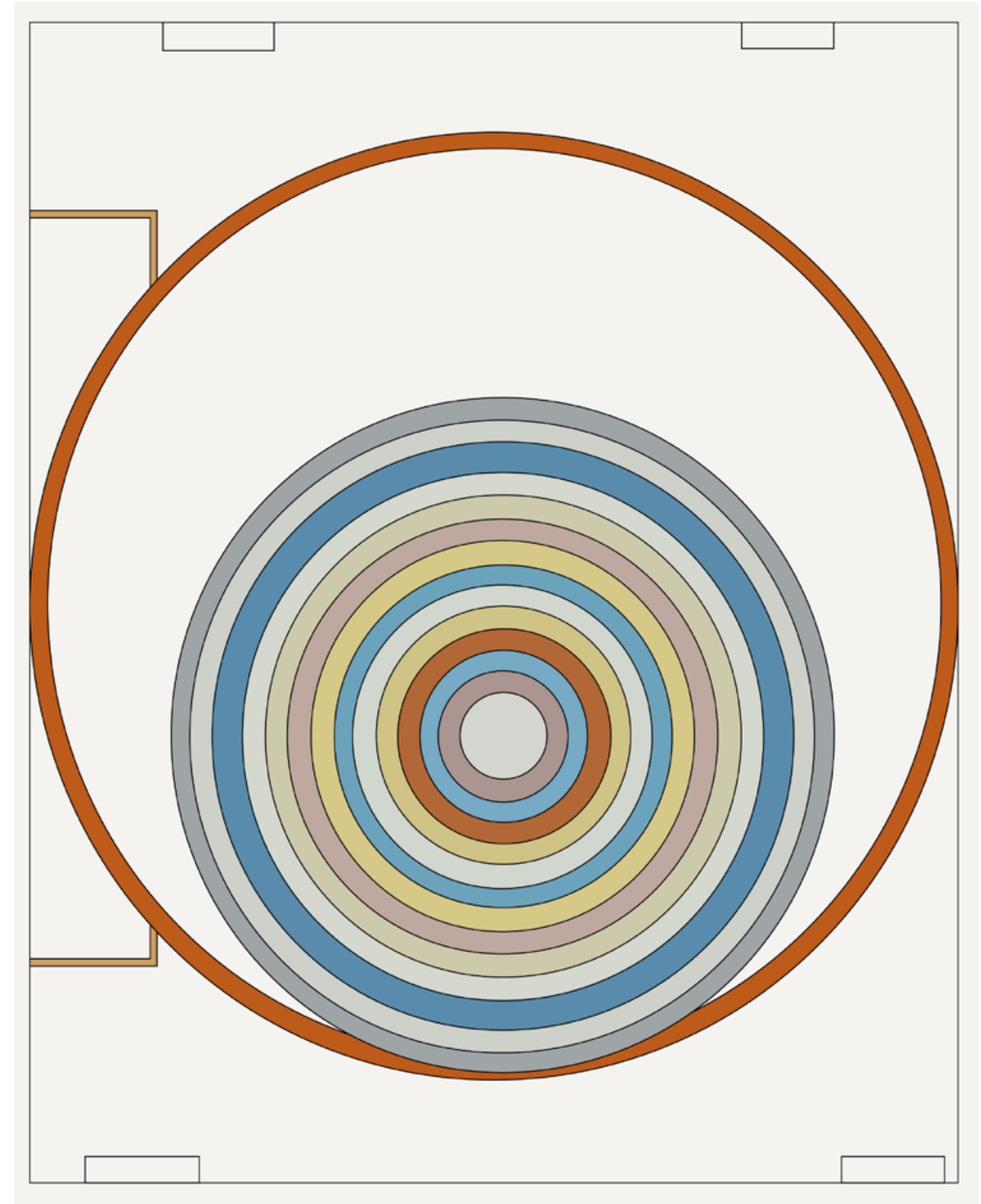
– Ha a teremtésről beszélünk, nyissuk meg látásmódunkat egy párhuzamos gondolatmenet irányába.

A döntő felfedezés középpontjában – amely megerősítette, hogy a Föld valóban a Nap körül kering – a tekintet áll, amelyet az eszköz irányít és vezet.

Galilei a Jupiter holdjait és a Vénusz fázisait vizsgálva igazolta Kopernikusz elméletét, és megrendítette az univerzum geocentrikus felfogását. Ha tegnap az optika megingatta ezt a téves, az ókor óta uralkodó modellt, holnap megnyitja számunkra az utat a látható világ olyan vizsgálatához, amely tévedhetetlen pontosságú lesz. Lehetővé teszi majd a példa nélküli precizitású reprodukció rögzítését.

Kedves Isidore, tápláljuk a fény iránti csillapíthatatlan vágyunkat, hogy az a figyelmes tekintetek minél szélesebb köréhez eljuthasson!

*A geocentrikus világbkép, a Nürnbergi Krónika De Sanctificatione septime diei című fejezete
4. főlőjének hátoldala nyomán. Hartmann Schedel kiadása (1493), 2025*

AVNBØG, CARPINUS BETULUS.

A. BORTZELLS TRA. B. STUM.

ISIDORE:

– Apám, milyen fénykutatás lelkes híve tulajdonképpen?

NICÉPHORE:

– A fény, kedves Isidore, felemel és táplál minket, mint az a gyengéd jelenlét, amely a gyertyánfa csöndes, visszafogott szépségén keresztül hat.

Ez a boltozatos koronát viselő, erős és nem túl magas növéssű fa csendesen kíséri tekintélyes társait, amelyek felkeltik az érdeklődésünket akár a költészetben, akár a képzőművészetekben. A *Carpinus betulus* se nem hivalkodó, se nem látványos, mégis értékes tulajdonságokat hordoz: ellenállóképességet, kitartást, finomságot.

A gyertyán alkalmazkodik. Lombját lehullatja, de leveleinek egy része a tél végéig is az ágakon marad. Szerényen növekszik, évszázadokon át fennmarad, és erejét a fény áramlásából, a víz és a tápanyagok felvételéből nyeri.

Látod, fiam, ezt a fényt – azt, ami lassan átalakítja egész anyagunkat?

Fig. 5: Carl Linnaeus, *Carpinus betulus*, rézmetszet, 1753 körül.
Большая Российская энциклопедия (Nagy Orosz Enciklopédia).

Gondozott, Carl Linnaeus nyomán, 2025

NICÉPHORE:

— Gyere az ablakhoz, Isidore. Állj meg itt, fordítsd az arcodat a nap felé, és csukd be a szemed. Látod-e ezt a vöröses-narancs, okker színt... vagy inkább bíborba hajlik? Mivel bőrünk részben áttetsző, a fény áthatol a szemhéj szövetein, és egy színes képernyőt hoz létre.

Miközben ez a fény táplálja vágyakozó tekintetünket, minden egyes rostunkat is élénkíti, és serkenti elménk mozgását.

Ezen az egyszerű jelenségen keresztül máris sejteni lehet, miként surran és hatol be a fény, megnyitva a láthatón túli világ felé vezető utat.

Vajon eljutunk-e valaha oda, hogy uraljuk, és testünk titkai teljes összetettségükben feltáruuljanak?

NICÉPHORE:

— Kísérleteim tökéletesítése közben nem tudok elszakadni a színek megfigyelésétől. Lenyűgöz... de egyben félelemmel is eltölt.

Eszembe jut Monsieur Carbillet festménye, a „Néger fej”, amelyet nála láttunk. Már a cím is kirázza belőlem a hideget: hogyan lehet egy ember lényegét – egy ilyen méltósággal megfestett, háromnegyed profilban ülőt – egy ilyen brutális szóba sűríteni? Tekintete olyan emberiséget hordoz, hogy semmilyen cím nem zárhatná keretbe.

És mégis elveszik tőle a nevét, hogy csupán egy vizuális címkét hagyjanak rajta.

Ez Franz Joseph Gallra és Johann Gaspar Spurzheimre emlékeztet, a koponyatan híveire, akik jelenleg annyi tudóst bűvölnek el. Értekezéseikben azt állítják, hogy elég egy koponya formáját megvizsgálni ahhoz, hogy megállapítsák, valaki becsületes, bátor, vagy korlátolt. Szalonról szalonra járnak, homlokokat mérnek, meggyőződve arról, hogy a lélek a csontba van vésve, hogy a szellem igazsága a koponyadobozba van írva.

El tudod képzelni, Isidore, hogy azon a napon, amikor majd képesek leszünk egy arcot rögzíteni, egyesek ezt arra használják, hogy megítéljék embertársukat? Ez már önmagában is borzongást kelt.

A legmélyebb aggodalmam az, hogy a mi vállalkozásunk – bármilyen szép és ártatlan is – végül kegyetlen előítéleteket, hamis faji vagy társadalmi eszméket erősíthet meg. Hogy két portré összevetéséből valaki azt kezdje eldönteni, melyik lélek ér többet a másiknál. A veszély, hogy egy világosabb bőrszín az erény szinonimájává válik, vagy hogy egy sötétebb arc a szegény bélyegét hordozza...

A kép soha nem árulhatja el a maga lényegét. Soha egyetlen rögzítés sem törölheti el azt a fényt, ami megvilágít minket – azt, ami minden látszatnál mélyebben összeköt bennünket.

Fig. 6: *Néger fej*, Théodore Géricaultnak tulajdonított mű, 1812–1814, olaj, vászon, Musée Vivant Denon (Chalon-sur-Saône)

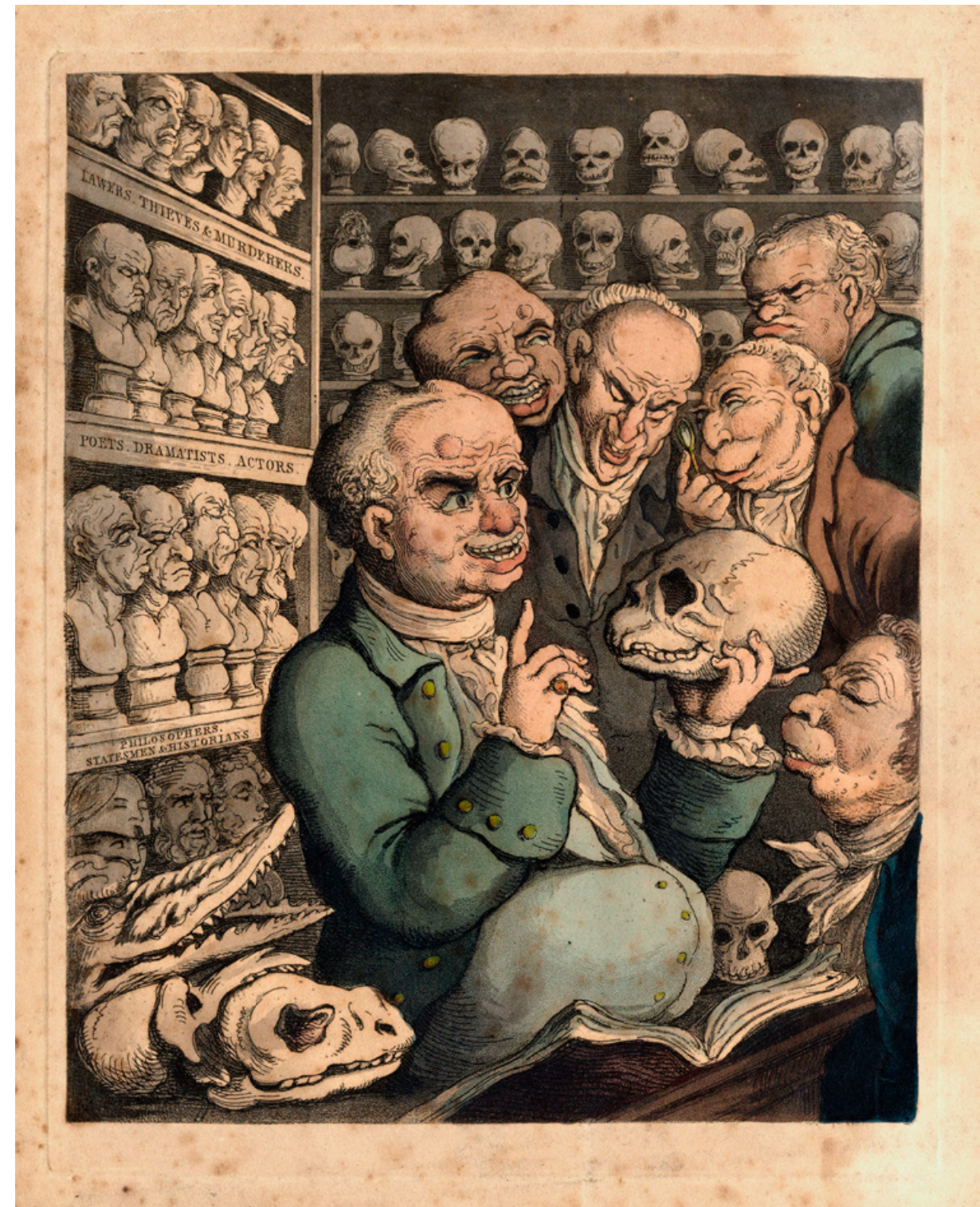

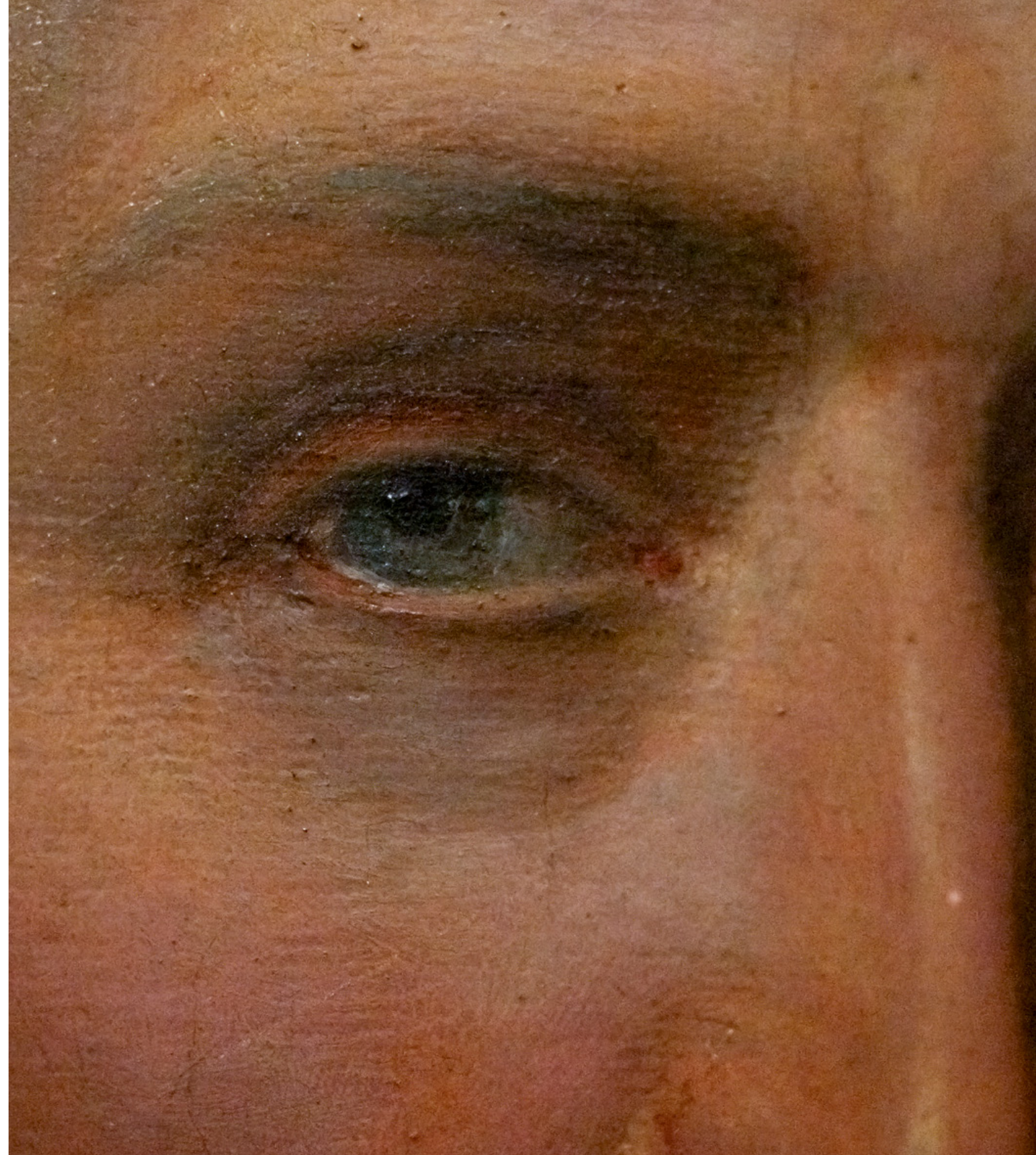
Fig. 7: Thomas Rowlandson, *Franz Joseph Gall anatómiai tanulmányi csoportja*, metszet, 1808

Kísérlet egy portréra

Egy méter hetvenhat,
világosbarna haj,
szürke szemek,
szemöldök (olvashatatlan),
hegyes orr (keskeny és megnyúlt),
közepes száj,
kerek áll,
széles homlok,
ovális arc.

Így írja le a nizzai forradalmi adminisztráció Nicéphore-t 36 évesen (1801).

François Berger, *Joseph Nicéphore Niépce portréja*, olaj, vászon, 1854.
Részlet, Nicéphore Niépce Múzeum, 2024

Először Victor Fouque *La Vérité sur l'invention de la photographie* című könyvének (Párizs, 1867) frontispiece-én jelenik meg a *Joseph Nicéphore Niépce, a fényképezés feltalálójának hiteles portréja* című reprodukció. Paul Bourgeois fényképe Isidore apjáról mintázott büsztjét ábrázolja.

Ha a Chalon-sur-Saône-i Nicéphore Niépce Múzeum emléktermében három büszt látható is, egyik sem a hivatalos portré másolata. Az interneten hozzáférhető archívumokban nem található olyan forrás, amely igazolná a mellszobor létezését; nem ismert, ki birtokolta, és fennmaradt-e. Az sem bizonyítható, hogy Isidore apja életében vagy halála után készítette volna.

Tudomásom szerint Niépce más ismert portréi – legyenek festettek, rajzoltak vagy metszettek – mind posztumusz művek. A feltalálóról alkotott mai képünk így rekonstruált képmások és apokrif, utólagos ábrázolások hálózatából épül fel.

Lehúzó, 2025

Paupertatem summis ingeniis obesse ne provehantur*

*Dextra tenet lapidem; manus altera sustinet alas;
Ut me pluma levis, sic grave mergit onus.
Ingenio poteram saperas volitare per arces,
Me nisi paupertas invida deprimeret.*

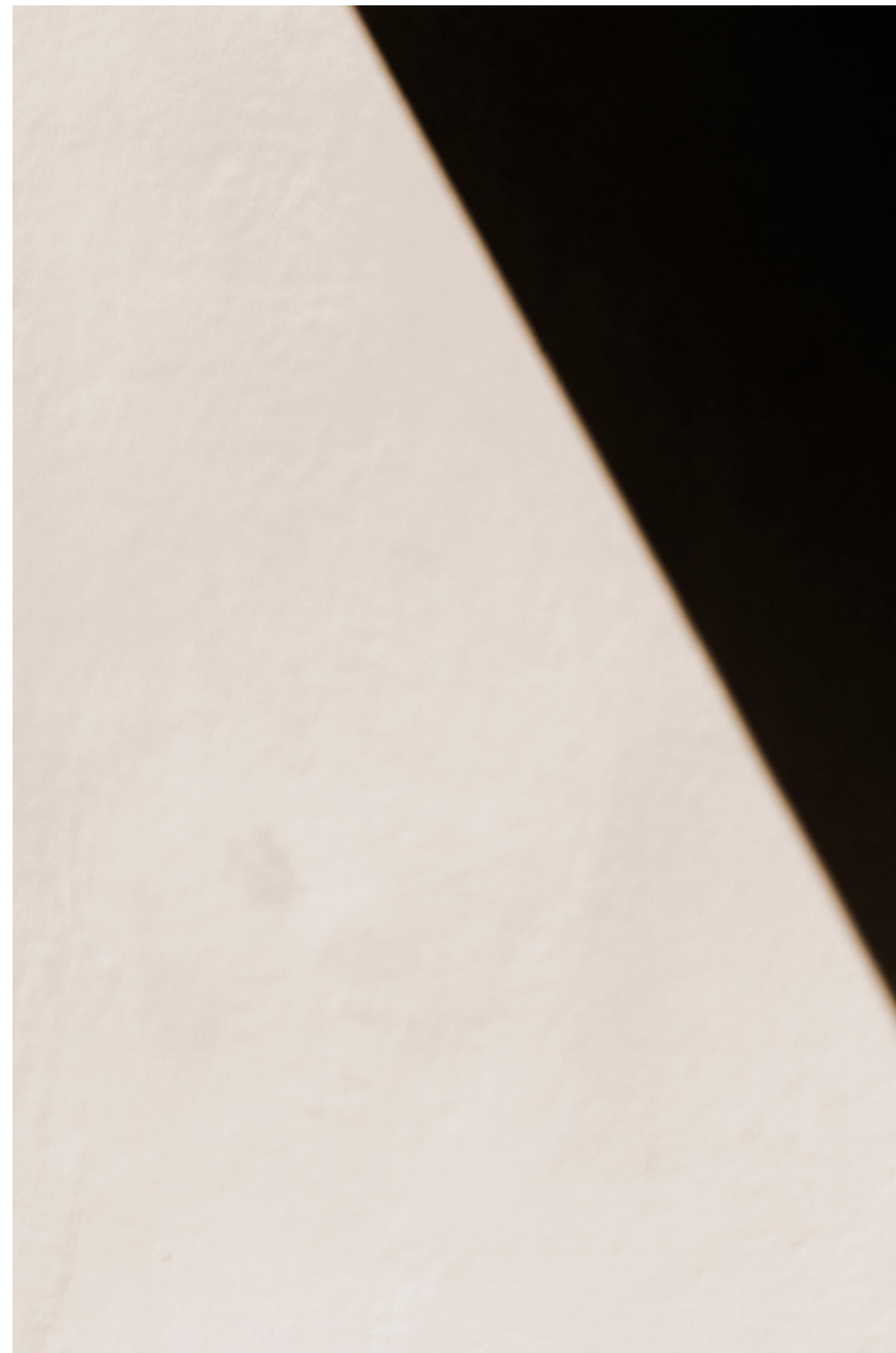
Poverty hinders the unfolding of the greatest geniuses

Jobb kezem egy sziklát tart; a másik szárnyakat;
A könnyű tollak felemelnek, a nehéz teher lefelé húz.
Génuszom révén akár a legmagasabb csúcsokig is szállhattam volna,
De az irigy szegénység megakadályoz ebben.

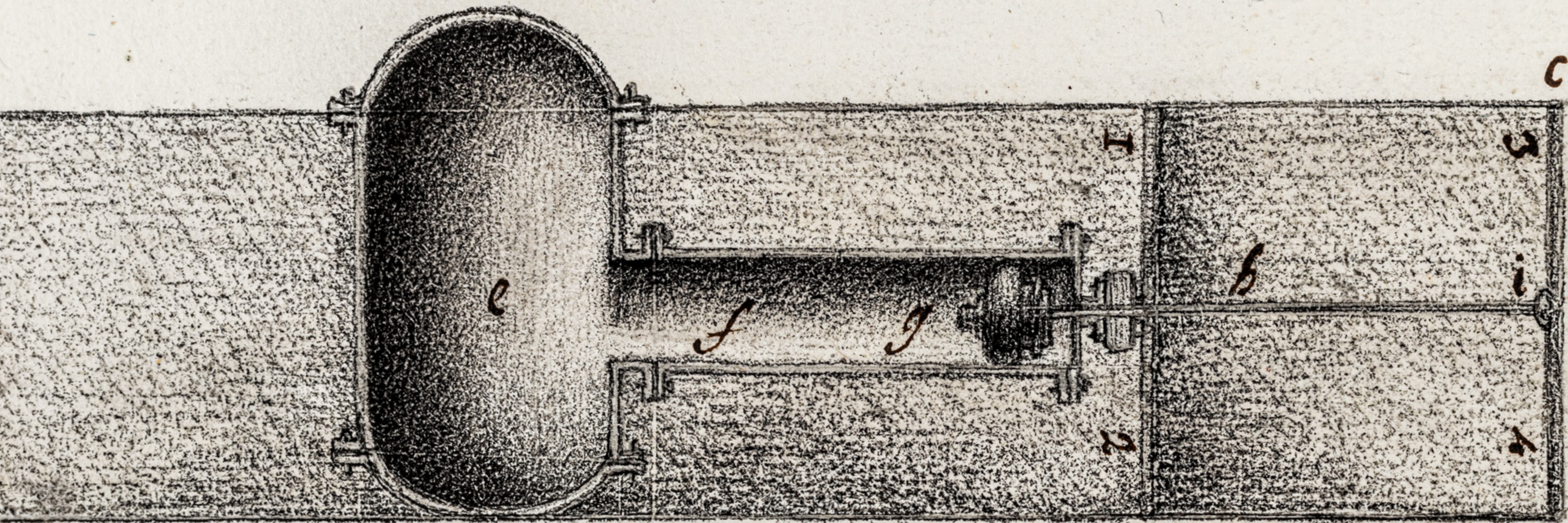
* Ez a vers az Emblemata (Emblémák) című műből származik, Andrea Alciati latin nyelvű erkölcsi allegória-gyűjteményéből. Metszetekkel illusztrálva először 1531-ben jelent meg Augsburgban, és 1620-ig több mint száz kiadást ért meg Franciaországban, Németországban, a Németalföldön és Itáliában.

Megvilágított szín, 2025

*Büszk és
Háttér, 2025*

ISIDORE:

— A faszénnel szemben, ami sűrű, matt és bársonyos fekete színű növényi szénből készül, a grafit természetes ásvány, ami kitermelés után, finomra őrölve szürke, finom és csúszós porrá válik. Ezt az anyagot ezután különböző arányokban agyaggal keverik, majd vízzel hígítják...

Az így kapott masszát formákba öntik, vagy vékony rudakká préselik, megszárazítják, majd kiégetik, hogy a mag megkeményedjen, végül polírozzák vagy reszelik, hogy szilárd és egyenletes legyen. Ezután a betétet két fa félhengerbe illesztik, amelyeket előzőleg kivájtak a befogadására. Összeállítás, állati bőrből vagy csontból készült ragasztóval való összeragasztás, csiszolás, formázás... és végül megkapja végső alakját, tökéletesen kerek formáját. A hüvelykujjam, mutatóujjam és középső ujjam között tartom.

Ez az ötletes munka teszi lehetővé, hogy papírra vessem a témánkat... *(Némán folytatja.)*

Akkor holnap reggel elkezdünk dolgozni a kövön?

← Rajz Nicéphore Niépce Claude-hoz írt, 1822. július 19-i leveléből. Nicéphore Niépce Múzeum, 2024.

← Saône, 2024

Mozgó, 2026

Pirkadó, 2026 →

NICÉPHORE:

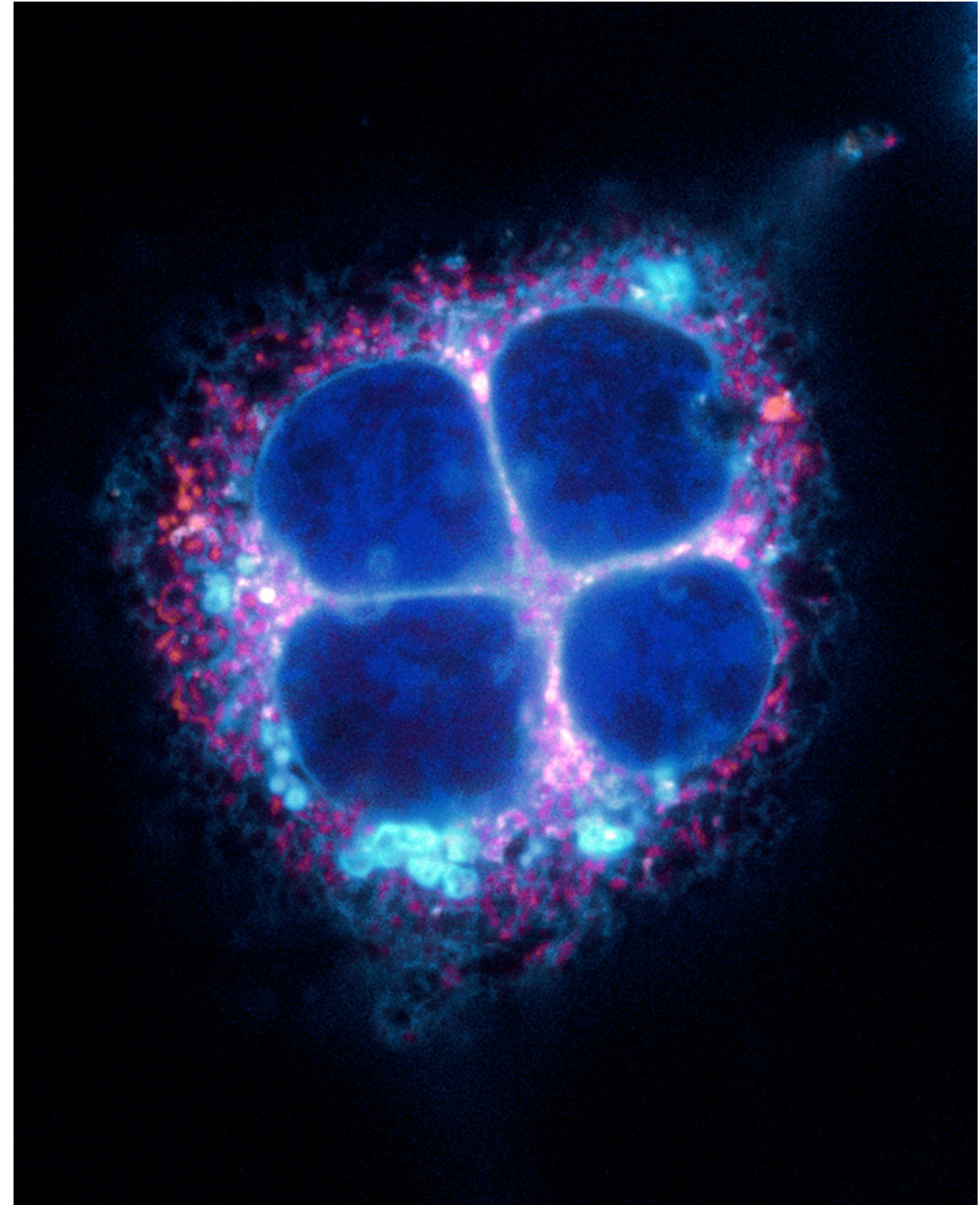
— Tudósaink, egyre pontosabb mikroszkópokkal felszerelve, különös struktúrákat figyelnek meg az élő szövetekben. Mégis, jóval előttük egyesek már sejtettek láthatatlan szerkezeteket: Démokritosz és Lucretius az oszthatatlan magokról beszéltek. Gassendi a részecskék mozgásáról elmélkedett, amelyeket közvetlenül, a levegőben, a gőzben, a porban nem figyelhetett meg. Azt akarta megérteni, miként közvetíti a levegő a hullámokat, miként mozgatják az élő anyagot a láthatatlan jelenségek.

Fél évszázaddal később, az 1670-es években Leeuwenhoek olyan határt lépett át, amelyet mások csak elképzelni tudtak: lencsési végre feltárták az „állatkákat”, a vértesteket és az élővilág első képeit.

És ha ezek a magvak, amelyeket őseink elképzeltek, egyszer valóban feltárulnának műszereink előtt? El tudod ezt képzelni?

Talán eljön a nap, midőn én a fény spontán működésével próbálom rögzíteni a természetet, hogy képesek leszünk a legapróbb részleteikben láthatóvá tenni ezeket a magvakat, és megragadni annak a részecske-áradatnak a lényegét, amely bennünket alkot.

Samuel Czitrom, *Emberi sejtek belső rekeszei*
spinning disk konfokális fluoreszcens mikroszkóppal (63× objektív), 2025

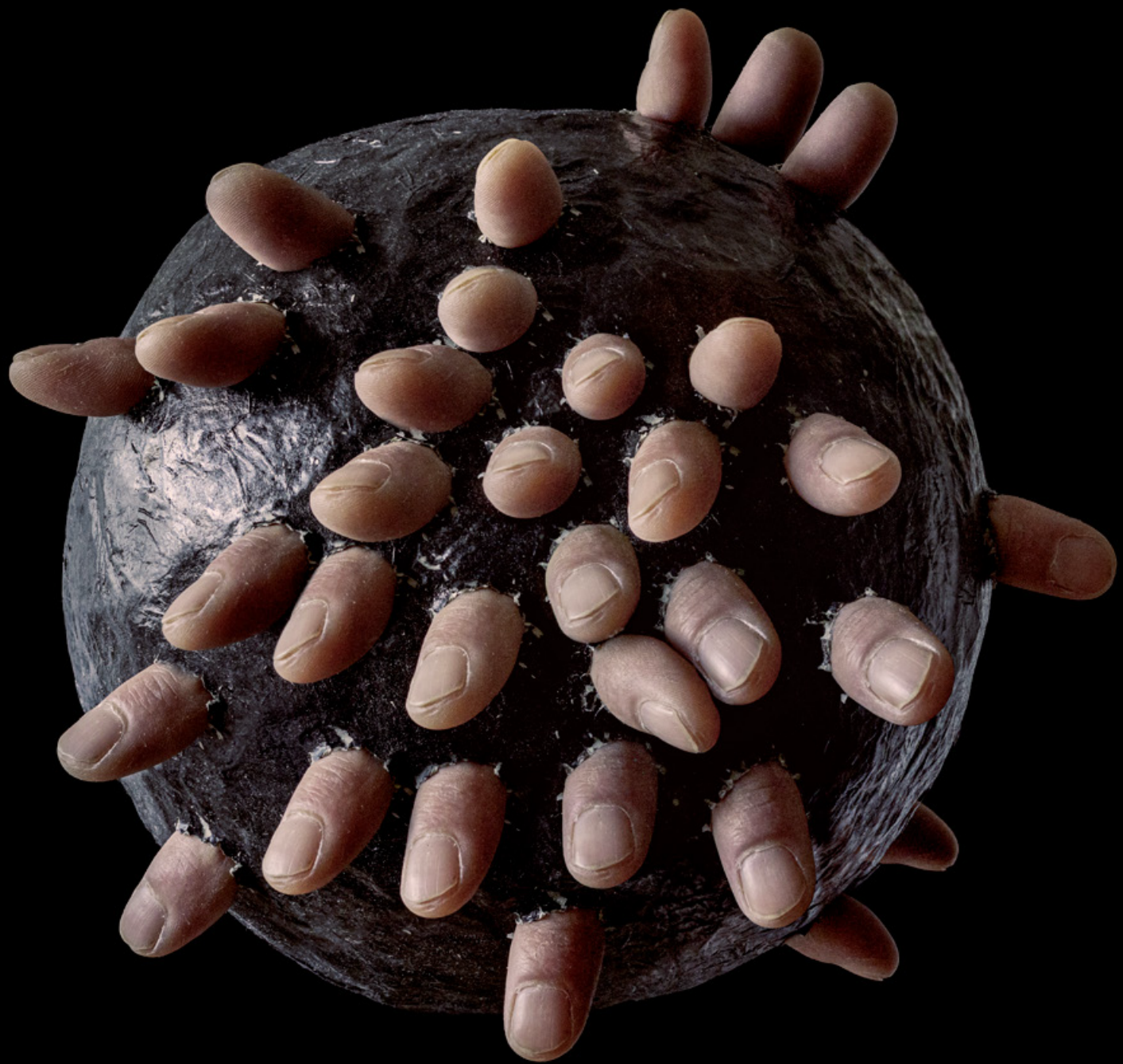
Talán egyszer még ennél is tovább jutunk: látni fogjuk, milyen anyagból készül minden egyes részecske, melyek az elemi építőköveik. Megjeleníteni, megőrizni és elemeire bontani minden darabjukat; megérteni, mire szolgál ez vagy az, hová tart amaz; tudni, miként illeszkednek össze azok az apró fogaskerekek, amelyek formálnak minket. Talán végül egy napon egy tudományos könyv képekben fogja ábrázolni, mi történik az agyban, amikor egy gondolat megszületik, kibontakozik és tovaszáll – egy hozzád hasonló korú fiú magvainak képén mindenki számára halhatatlanná és láthatóvá lesz.

De... kedves fiam, még nem tartunk itt. És valószínűleg sem te, sem én nem fogjuk megérni.

Tendines extensorum, nervi dorsales, rete venosum a bőr alatt, bal kéz, 2025

Összetevők, 2025 →

ISIDORE:

– Minden mondatfordulata a *Giphantie**-ben olvasható gondolatot idézi, hallgassa csak Charles François Tiphaigne de la Roche szavait: *Jelenleg az ízeket bontom elemeikre, ugyanazzal a könnyedséggel, amivel Newton a színeket bontotta szét. Annyi gyümölcs, ami kárba vész, annyi haszontalan növény, sőt még a mezők füve is – egyszóval bármely test – esetében kinyerem az összes benne rejlő ízkomponenst; ezeket elemzem; visszavezetem őket az ősi részecskéikre; majd különféle elképzelhető arányokban újraegyesítve olyan sós porokat hozok létre, amelyek bármilyen kívánt ízt előidéznek. A legkisebb tubákos dobozban is képes vagyok egy teljes lakomát azonnal előállítani: előételek, hidegtálak, sült ételek, köretek, desszertek, borok, kávé, likőrök – mindezt tetszés szerinti minőségben. Egyetlen, akár teljesen íztelen darabból is képes vagyok egy fácánszárnyat, egy szalonka combját, egy ponty nyelvét előállítani. Egy kancsó vízből pedig Pommard, Ad', muskotályos és kandiai Malvasia, krétai görög bor, a Vezúv Lacryma Christi-je és még ezer más bor folyhat. Elfáradtam, apám, hív az ágy. Örömmel folytatom holnap a beszélgetésünket...*

* Charles François Tiphaigne de la Roche, *Giphantie*, II. rész, 1. fejezet: „Az étkezés”, Marguerite Waknine kiadása, 2013, 80. o. Az 1760-ban megjelent könyv a tudományos-fantasztikus irodalom egyik legkorábbi példája.

NICÉPHORE:

— Isidore, tedd félre az É, P, H, I, G, A, N, T, I*-dat, és menj aludni! A fantazmagóriák istenei ne sújtsák túl erősen a képzeletedet...

Azok az árnyak felborzolt hajjal, ezernyi gyertya fényében fürödve, réveteg szemekkel és gyötört arccal ne gyújtsák fel a szellemedet, ne öntsenek rád vért és vitriolt, és ne idézzenek meg sápadt, tőrrel felfegyverkezett ocsmány fantomokat, frígiai sapkával a fejükön!* (Nevet.)

ISIDORE:

— Apa, hagyja már ezeket a tréfákat, felkavarja a lelkemet! És most... jó éjszakát.

* „ÉPHIGANTI”: a GIPHANTIE anagrammája, szójáték Charles François Tiphaigne de la Roche műve nyomán.

* Szabadon inspirált szöveg François-Marie Poultier *L'Ami des Lois* című művéből, 1798 január–március, 955. sz.

*Je désapprouve, je condamne
L'artiste dont la main profane
Expose, à nu dans un tableau,
Les attrait d'une courtisane.*

*Sexe aimable, sexe amoureux,
Vous qui parfumez d'ambroisie
La coupe amère de la vie.*

Nem helyeslem, elítélem
A művészt, akinek szentségtelen keze
Egy festményen meztelenül tárja fel
Egy kurtizán bájait.

Szeretetre méltó nem, szerelmes test,
Ti, kik ambróziával illatosítjátok
Az élet keserű poharát.

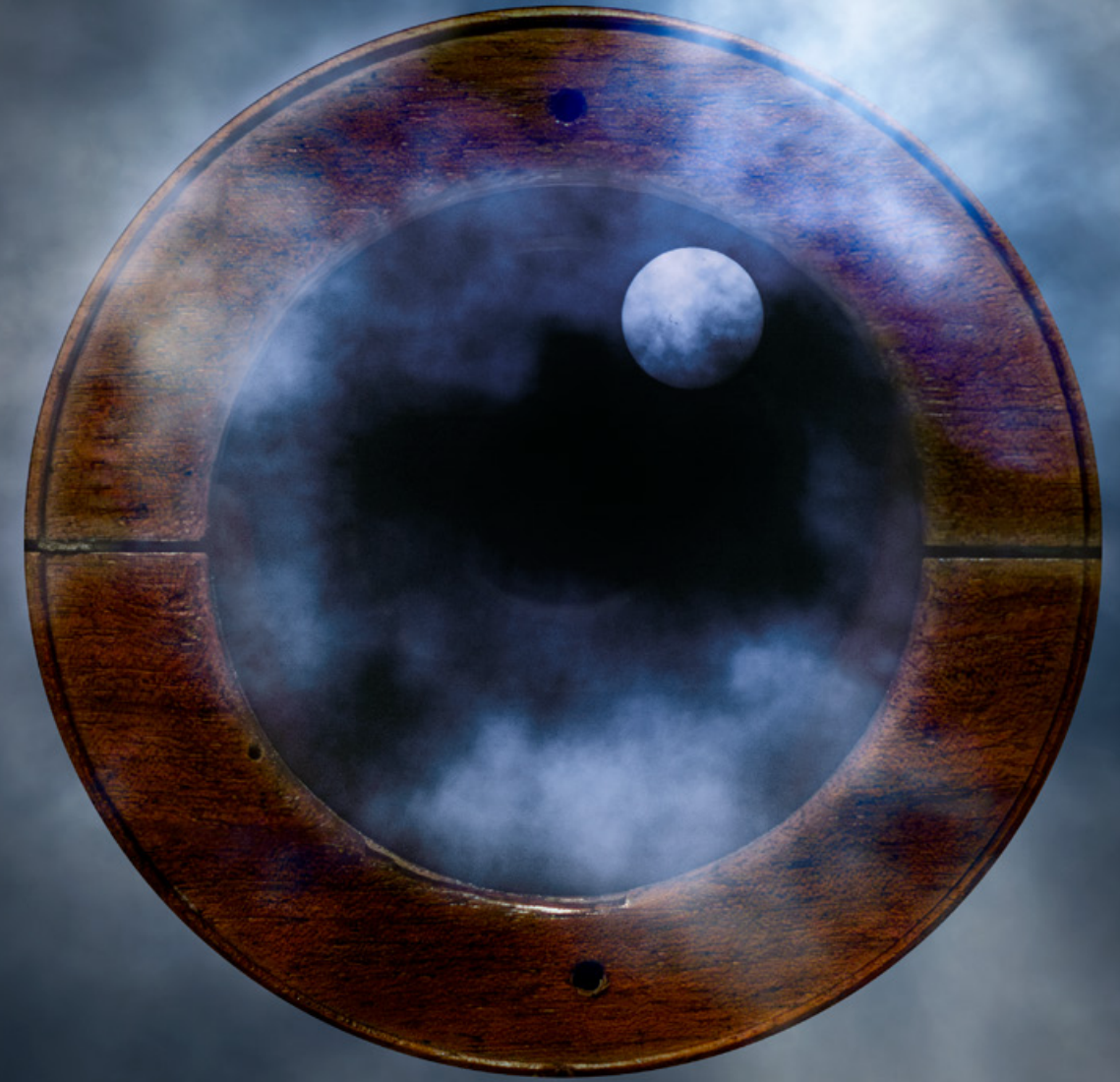
Részlet az *Épître sur la Pudeur* par J. Nicéphore Niépce à Mademoiselle X... surnommée Rose („A szeméremről szóló episztola Mademoiselle X...-hez, akit Rózsa néven ismernek”) című műből.

Hold, 2026.

Álom, 2026 →

Beton bortartályok n°1, 2026 →

Óceán, 2025 →

Bevezetett egy közepes méretű, meglehetősen kopár szobába, ahol a látvány annyira meglepett, hogy teljesen meghökkentem. Egy ablakon keresztül a tengert láttam, amely alig két-három lépésnyi távolságra tűnt. A felhőkkel terhelt levegő csak azt a halovány fényt engedte át, amely a viharok közeledtét jelzi: a háborgó tenger hullámhegyeket görgetett, partjai pedig fehérlettek a habzó víz törésétől a parton.

Micsoda csoda! – kiáltottam fel – a levegő, amely az imént még tiszta volt, hogyan sötétedhetett el ilyen hirtelen? És miféle másik csoda révén találok magam Afrika közepén, az óceán előtt? Ezeket mondva, sietve odafutottam, hogy a saját szememmel győződjem meg egy ilyen hihetetlen dologról. De amikor ki akartam hajolni az ablakon, egy akadályba ütköztem, amely úgy állt ellen, mint egy fal. A lökéstől és a megmagyarázhatatlan jelenségek sokaságától megdöbbenve öt-hat lépést hátráltam.

Sietséged okozza tévedésedet – mondta a prefektus – ez az ablak, ez a tágas látóhatár, ezek a sűrű felhők, ez a háborgó tenger: mindez nem más, mint egy...*

* Giphantie, Charles François Tiphaigne de la Roche, I. rész, XVIII. fejezet: „A vihar”, 1760; Marguerite Waknine kiadása, 2013, 59. o.

:///: Siető apám, az átutazó*

Apámnak van egy iránytűje. Egy belső iránytű, amely állandóságot ad neki.

Egy napon egy egyenes, kitörölhetetlen nyomvonalon találta magát. Azt mondta magának, hogy két választása van: türelmesen várni, hátha arra jár valaki, vagy elindulni az egyik irányba. Úgy döntött, hogy elindul.

Először körülnézett, egyik, majd másik irányba, azon tűnődve, melyik horizontot válassza. Úgy döntött, hogy tesz egy lépést.

Lehajtotta a fejét, mintha azt kérdezné: a két lába közül melyiknek van kedve felemelkedni? Ez eltartott egy ideig. Végül a jobb lába jelentkezett.

Amikor hagyta, hogy testsúlya elmozduljon a térben, enyhe kényelmetlenséget érzett. De gyorsan megtanulta visszanyerni az egyensúlyát, egészen addig, amíg olyan ritmusban nem kezdett haladni, amiről nem is tudta, hogy képes rá. Így fedezte fel a világot, és így fedezte fel őt a világ.

Egyre sietősebb lett. Sietett megérkezni, sietett továbbmenni, sietett elfelejteni.

Egy napon azonban megállt. Azon a ponton, ahová eljutott, a testvére várta. És egyedül visszafordult a kiindulópontra.

Azóta módszeresen leltározni kezdett, szigorúan válogatni. Megtanulta figyelni a port és a fellobbanó lángokat.

* Hogyan lehet elválasztani a szó két jelentését: az egyiket, amely az „emberi lét állapotára” utal, és a másikat, amely a „teremtőre” vonatkozik?

A szobája ajtajából egyszer megfigyeltem őt. Koncentrált. Hátat fordítva, a fehér papíron fekete nyomokat húzva foglalatoskodott. Jelenlétem meglepte, kissé összerezett.

Emlékezetemben őrzöm tekintetét, és azokat a pislogásokat, amelyeket senki sem tudna utánozni. Mintha messziről tért volna vissza, és időre lett volna szüksége, hogy újra elérhetővé váljon. Aztán az arca hirtelen átalakult.

Elmosolyodott, felállt és magához ölelt. Együtt maradtunk. Az arcát simogattam, halántékát kopogtattam az ujjaimmal – egy titkos zene ritmusára. Most is érzem ezt a testi érzést. Kitörölhetetlen.

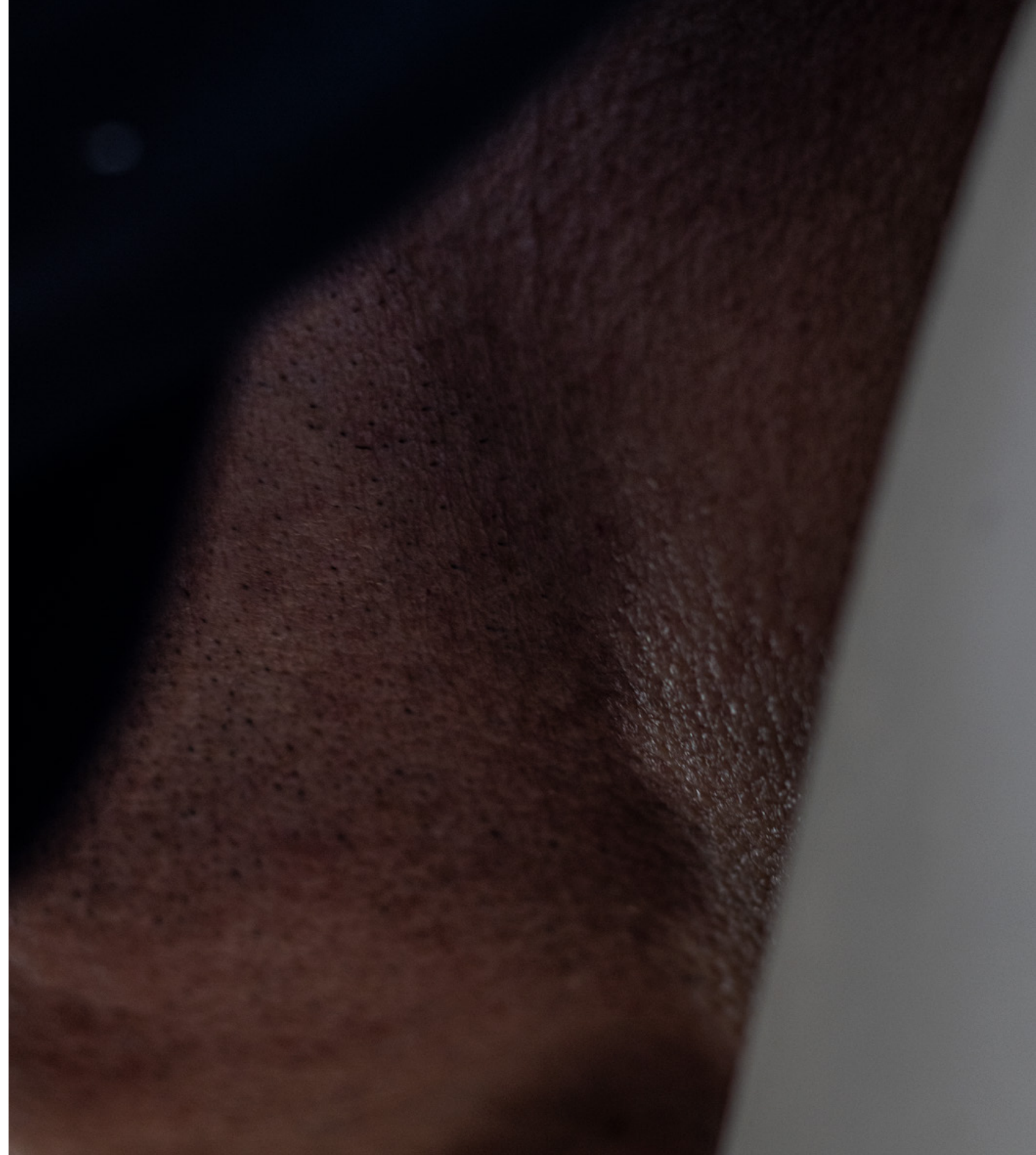
A halántékok

Képzeljünk el egy egyenes nyomvonalat, amely a két halántékcsúcs között a koponyán halad át, egymást metsző, mégis elkülönülő zónákon.

Ebben a régióban a halántéklebény kérge részt vesz az arcok, formák és hangok felismerésében, valamint a nyelv megértésében. Ezek a működések nem elszigeteltek: kapcsolatban állnak az agy más területeivel, amelyek az emlékezethez, az érzékeléshez és az érzelmekhez kötődnek.

Minden folyamatos kölcsönhatásban alakul, éles határok nélkül.

Ebben a mozgásban a jelentés fokozatosan képződik, majd felismeréssé szilárdul. Semmi sem adott egyetlen tömbben: minden a folyamat során formálódik, abban a viszonyban, amely a látott, hallott, felismert és átélt között jön létre.

Tőry Klárának, mindannyiunk fotótanárának.

Köszönetet mondok

Didier Quilainnek, aki elindított ezen a projekten;

Sylvain Bessonnak figyelméért, valamint a Chalon-sur-Saône-i Nicéphore Niépce Múzeum archívumában végzett fényképfelvételek lehetőségéért;

az ADACP-nek, amelynek 2023 őszi kutatási ösztöndíja lehetővé tette a Niépce-univerzumban való elmélyülést;

a Tournefou egyesületnek, valamint Isabelle és Olivier Giroud-nak baráti fogadtatásukért alkotói tartózkodásom során, amely segített a projekt szöveges részének tisztázásában;

Samuel Czitromnak és Zoltan Kunckelnek kreatív hozzájárulásukért; Assiata Meitének jelenlétéért; Louis-nak

segítőkézségéért és azért a kellemes munkakörnyezetért, amelyet a Nicéphore Niépce Múzeumban teremtett;

Szerdahelyi Júliának, a Műcsarnok munkatársának, pontosságáért, rendelkezésre állásáért és nagylelkűségéért.

Blanche-nak, Simonnak és Louise-nak.

Az eredeti francia szöveg lektora: Bertrand Mirande-Iriberry

A fordított magyar szöveg lektora: Götz Eszter

A fordított magyar szöveg angol fordítása: Fejérvári Boldizsár

Válogatott bibliográfia

– Isidore Niépce, *Historique de la découverte improprement nommée daguerréotype* („A tévesen dagerrotípiának nevezett felfedezés története”), *précédée d’une notice sur son véritable inventeur feu M. Joseph Nicéphore Niépce de Chalon-sur-Saône* („Bevezető néhai M. Joseph Nicéphore Niépce de Chalon-sur-Saône-ról, a valódi feltalálóról”), Paris: Astier, 1841, 72 o.

– Victor Fouque, *La Vérité sur l’invention de la photographie* („Az igazság a fényképezés feltalálásáról”).

Nicéphore Niépce, sa vie, ses essais, ses travaux, d’après sa correspondance et autres documents inédits

(„Nicéphore Niépce élete, kísérletei és munkái levelezése és más kiadatlan dokumentumok alapján”), Paris:

Librairie des auteurs et de l’Académie des bibliophiles, 1867, 282 o.

– Georges Potonniée, *Histoire de la découverte de la photographie* („A fényképezés felfedezésének története”),

Paris: Paul Montel, 1925, 321 o.

– Paul Jay, *Niépce: Genèse d’une invention* („Niépce: egy találmány genezise”), Chalon-sur-Saône: Société des

amis du musée Nicéphore Niépce, 1983, 357 o.

– Paul Jay, Michel Frizot, *Nicéphore Niépce*, Photo Poche n°8, Arles: Actes Sud, 1999, 144 o.

Kreditek

Borító: Sarkantyu Illés, *Nicéphore Niépce — 1-től 20-ig. Üres iratmappa, 2024. május 7.*

Nicéphore Niépce Múzeum, Chalon-sur-Saône

Önálló művek (Sarkantyu Illés fényképei)

14, 15, 17, 18, 21, 25, 26, 29, 35, 37, 39, 40, 41, 42-43, 44-45, 47, 48-49, 51, 53, 54, 57, 58, 61, 62, 64-65, 66, 69. oldalak

Helyspecifikus művek (Sarkantyu Illés fényképei)

© Musée Nicéphore Niépce – Illés Sarkantyu, ADAGP Paris: borító, előzéklap, 42-43. oldalak

© Musée des Arts et Métiers – Illés Sarkantyu, ADAGP Paris: 57. oldal

Archív anyagok

Fig. 1 — BnF Gallica (a Francia Nemzeti Könyvtár digitális gyűjteménye)

Fig. 2 — BnF Gallica

Fig. 3 — Institut national de la propriété industrielle (a Francia Szabadalmi Hivatal archívuma)

Fig. 4 — Musée Nicéphore Niépce, Chalon-sur-Saône

Fig. 5 — Большая Российская энциклопедия (Nagy Orosz Enciklopédia)

Fig. 6 — Musée Vivant Denon, Chalon-sur-Saône

Fig. 7 — Wikimedia Commons (CC BY-SA)

Egyéb közreműködések

51. oldal: Samuel Czitrom által generált kép